

Lov og evangelium i forkyndelse for børn

Børge Haahr Andersen

Selv om der i en luthersk tradition er en stærk betoning af prædikenens egenart, har praktisk teologi ofte forsømt refleksionen over, hvordan man forkynder lov og evangelium for barnet i forhold til barnets udviklingstrin og modtagelighed. Samtidig er der en stærk ideologisk strømning i den vestlige verden, hvor barnet er eksperten, og hvor den voksnes opgave er at genfinde barnets værdier. En teologisk udløber heraf er barneteologien. Denne artikel reflekterer over, hvordan man kan have en tydelig forankring i en luthersk forståelse af forkyndelsens egenart og samtidig være tilhørorienteret med børn som målgruppe. Med baggrund i forfatterens egne erfaringer gives en række pejlemærker, som både skal imødekomme det lutherske hovedanliggende om at sondre mellem lov og evangelium og de særlige udfordringer, forkynderen står over for, når barnet er målgruppen.

Forkyndelse for børn – et forsømt område inden for praktisk teologi

Guds rige er til for børnene. Sådan lyder Jesu ord i den kendte perikope (Mark. 10,10–13), hvor forældre bærer deres børn til Jesus, mens disciplene protesterer. I den lutherske tradition har man reflekteret meget over, hvad det indebærer for dåbstidspunktet (bør man døbes som spædbarn, eller bør det først ske senere?), og sagt, at børn (i betydningen spædbørn) bør døbes (CA 6). Der har også været en stærk tradition for oplæring og undervisning af børn i perioder af den lutherske kirkes historie. I dag er der et udpræget træk i vores kultur til at sætte barnet i centrum, formulere barnets rettigheder og barnets ligestilling. Min tese i denne artikel er, at selv om der i den lutherske tradition er en stærk betoning af prædikenens egenart, har praktisk teologi ofte forsømt refleksionen¹ over, hvordan man underviser og forkynder lov og evangelium for barnet i forhold til barnets udviklingstrin og modtagelighed, og uden at det får karakter af overgreb.

Dette spørgsmål ramte mig med intensitet, da jeg pludselig stod over for det i praksis. Jeg husker stadig den indre panik, der greb mig, da børnene myldrede frem på kirkegulvet og samlede sig i en kødrand på gulvet forrest i kirken. Årstallet var 1992. Jeg var nybagt præst ved en lokal folkekirke i

¹ Nyere homiletikker indeholder ofte mange refleksioner om forkyndelsens forskellige målgrupper. Men uden at vie en selvstændig opmærksomhed til emnet: at forkynde for børn. Egil Sjaastad (Sjaastad, 2001) er her en undtagelse. Hans homiletik har et appendiks med overskriften: ”Å forkynde for barn”, side 307–319.

Københavns nordvestkvarter. I seks år havde jeg arbejdet blandt unge intellektuelle. Nu skulle jeg for første gang holde familiegudstjeneste, hvor målgruppen var alle, lige fra blebørn til 90-årige med høreapparat. Det var jo, som det skulle være! En gudstjeneste er en opstandelsesfest for alle, også alle aldersgrupper. En slags familiefest, hvor alle generationer er med. Men hvilken pædagogisk og pastoral udfordring! Hvordan skulle jeg kunne formidle dagens budskab til denne sammensatte målgruppe, så det ikke blot blev orientering om Guds ord og vilje, men tiltale og tilsigelse til den enkelte?

I mine tretten år som præst i en lokal storbymenighed blev jeg tvunget til at forholde mig til dette emne igen og igen. Ud over familiegudstjenesten 4–6 gange årligt (0–90 årige) var der legestuen (0–4-årige sammen med en voksen), børneklubben (6–12-årige), mini-konfirmanderne (9–10-årige), konfirmander (13–14-årige), børnemusikals (6–13-årige), spejderarbejde (5–13-årige), pastagudstjenester (en kort familiegudstjeneste med efterfølgende spisning i kirkens lokaler for 3–13-årige sammen med deres familier) m.m.²

Det frivillige kristne arbejde i Danmark har haft børn og unge som en vigtig og primær målgruppe i generationer. Kirke- og missionshusmiljøet i Danmark står i en stadig fare for i strid med sin egen selvforståelse at blive lukkede subkulturer, men børnearbejdet har mange steder været med til at give disse kristne miljøer en folkelig berøring med børn og familier i lokalområdet. I international mission er børn og unge en ikke mindre vigtig målgruppe. Det er derfor et vigtigt emne for praktisk teologi at gennemreflektere i dialog med de mange frivillige og ansatte, der har formidling til børn og unge som deres særlige målgruppe.

Ved familiegudstjenesten er udfordringen bl.a. spændvidden i aldersgruppen. Men spændvidden kan være næsten uoverstigelig stor, også hvis man samler en mere homogen aldersgruppe om en kristen forkyndelse. Visse børn er vokset op i kristne hjem, kommer i en kristen børneklub og går på en kristen privatskole. De har en solid kristen læring med i bagagen. Andre vokser op i hjem, hvor man sjældent eller aldrig taler om Gud. De har ikke i børnehaven eller skolen fået fortalt fra Bibelen eller er blevet undervist i den kristne tro. En typisk 13-årig, der starter på konfirmationsforberedelse i Københavnsområdet, vil kun undtagelsesvist kunne svare på spørgsmålet: Hvad er forskellen på Det Gamle og Det Ny Testamente?

Nato-generalsekretær og tidligere statsminister Anders Fogh Rasmussen gjorde sig i 2006 bemærket i den værdipolitiske debat i Danmark ved at betone, at religion skal ud af det offentlige

² På trods af at dette er virkeligheden for de fleste danske præster, indeholder den teologiske uddannelse, faget praktisk teologi eller pastoralseminariet i Danmark næsten ingen teologisk eller pædagogisk hjælp til at formidle evangeliet til børn. Undtagelsen er et kort kursus i kateketik for konfirmander, altså 13–14-årige, som er et fag på pastoralseminariet.

rum. ”Religion er en sag mellem den enkelte og hans gud, og det skal ikke fylde for meget i den offentlige debat”³. Som liberal politiker var Anders Fogh Rasmussen ikke imod religiøs tro og praksis, men mente, det burde foregå inden for hjemmets fire vægge eller i kirken, synagogen eller moskeen. Uden tvivl sætter han ord på en markant udviklingstendens i det danske samfund.

Det tankevækkende er imidlertid, at religion i høj grad også er blevet usynlig i mange danskers private rum. Man taler ikke om Gud inden for hjemmets fire vægge,⁴ ligesom man i min barndom aldrig talte om sex. Man har ikke længere et sprog for religiøse følelser, har ingen religiøse ritualer i hverdagen og de store spørgsmål om liv og død og mening omtales uden at inddrage det kristne ovenlys. Hvad angår kundskab, erfaringer, tro, ritualer og praktiske konsekvenser,⁵ har hovedparten af danske børn derfor meget lidt bagage, når vi møder dem med en kristen forkyndelse.

Om barnet som målgruppe for kristen forkyndelse

Hvad kan vi vide om børns muligheder for at integrere evangeliet som en del af deres personlige liv?⁶ Nu som altid er det homiletikkens opgave at gøre sig fortrolig med den målgruppe, der skal formidles til. Hvad hjælper det, om det, vi siger, er nok så sandt, hvis ikke målgruppen forstår, hvad vi siger, eller måske hører ordene helt anderledes, end de var ment.

Et barn i førskolealderen tænker konkret og ikke abstrakt, orienterer sig ud fra følelser og ikke med refleksionens distance, kan ikke altid skelne mellem fantasi og virkelighed, har endnu ikke udviklet social empati og lever i nuet uden at koble til fortid og fremtid.⁷ Religionspsykologien har forsøgt at kortlægge udviklingen af barnets religiøse forestillingsverden. Freud-skolens berømte teori

³ Udtalelsen faldt d. 16. februar, 2006, i et debatprogram i DR1 og var en udløber af den følsomme Muhammedkrise, men kom til at handle om alt muligt: ringning med kirkeklokker, religionsundervisning i skoler, skoleafslutninger i kirker, religiøse symboler som kors eller tørklæde, markering af kristne og andre religiøse højtidet m.v.

⁴ Grube og Østergaard, 2006, side 1–42. Deres undersøgelse blandt unge viser, at 63 % af de adspurgte siger, at der aldrig blev drøftet religiøse spørgsmål i deres hjem. Derudover siger 20 %, at religiøse emner kunne blive nævnt, men uden at de voksne søgte at præge dem i en bestemt retning. Et modtræk mod denne tabuisering af at tale om Gud findes i Kjær, 2009b.

⁵ Glock og Stark, 1965, iflg. Thunbo Pedersen, 2001, side 41–42. De to fremtrædende religionspsykologer opregner fem hoveddimensioner ved menneskets religiøsitet: 1) oplevelses- og erfaringsdimensionen, 2) trosdimensionen – den ideologiske dimension, 3) den intellektuelle dimension, 4) den rituelle dimension og 5) konsekvensdimensionen. Denne brede forståelse af børns og voksnes religiøse liv har dannet udgangspunkt for en række forskningsbaserede undersøgelser af børns religiøse udvikling og kan være med til at give et varieret billede og en dybere forståelse af denne målgruppe.

⁶ Dette relevante spørgsmål stilles i Thunbo Pedersen, 2001, side 4, *Barnet og den kristne tro*, og med undertitlen: ”På baggrund af en redegørelse for udvalgte teorier om barnets religiøse holdningsdannelse ønskes en drøftelse af de heri indeholdte problemstillinger i forbindelse med nutidig, kristen traditionsformidling”.

⁷ Hjorth Pedersen, 2007a, side 7–11 giver en fin og overskuelig indføring i forskellen mellem barn og voksen. Den amerikanske forsker James Fowler har formuleret seks ”Stages of Faith” som et menneskes tro gennemløber fra spæd til gammel. De præsenteres i Willer og Østergaard, 2004, side 48–53.

var, at Gud bliver en projektion af de følelser og længsler, det lille barn har til sin far, evt. mor, en ophøjet fader- eller forældreskikkelse. Set ud fra en kristen vurdering er der det sande ved Freud-skolens tankegang, at der er en sammenhæng mellem gudsforestilling og forældreinstitution. En jordisk far er en kopi og en afspejling af Gud som alle menneskers fader, og den primære opgave som forældre er at repræsentere Gud som skaber, opretholder og formidler af omsorg. Et spædbarns første erfaringer er forbundet med mors og fars ansigt, fysisk kontakt, kærlige ord og omsorg. Forældrene er redskaber for Guds skaberomsorg og kærlighed, og før et barn får sprog, har det såvel forældreerfaringer som gudserfaringer. Hvorvidt Guds gerninger i barnets liv bliver koblet sammen med Bibelens Gud og Jesu Kristi far, afhænger i høj grad af, hvilken trosoverbevisning, holdning og adfærd forældrene reflekterer i deres hjem og dagligdag.⁸ Ingen – heller ikke et barn i førskolealderen – møder op til et kristent arrangement som et ubeskrevet blad. Det kan være troende, positiv, neutral eller kritisk,⁹ afhængigt af hvad det har mødt i dets opvækstfamilie. I sin omfattende undersøgelse af sammenhængen mellem opvækstmiljø og holdning til kristen tro konkluderer den norske religionspsykolog Sigmund Harbo, at "... opdragelsen uanset innhold får følger i form af positivt eller negativt orienterte holdninger, og alt tyder på at det foreldrene ikke foretar seg på dette område er minst like virkningsfullt som tilsiktet religiøs påvirkning."¹⁰

Det kristne syn på barnet – nogle momenter for vår problemstilling

Hvis jeg nøjedes med at skildre, hvad religionspsykologien og religionspædagogikken kan fortælle os om barnet, ville jubilanten være fristet til at citere en af sine teologiske lærefædre, Carl Fr. Wisløff: *Vel og bra, men ...*¹¹ Skal vi forstå barnet i dybden, må vi først og fremmest se det i lyset af den bibelske åbenbaring og ikke blot ud fra nutidig faglig indsigt.

Jesus markerer et andet syn på barnet (se Mark. 10, 13–16, og Matt. 18, 1–5) end det, der er gængs i den mellemøstlige kultur. Småbørn er tænkt med i det Guds rige, som Jesus bragte nær med sine ord og gerninger. Derfor må de bringes i kontakt med Jesus og blive en del af hans discipelflok. Den jødiske, rabbinske tradition har fokus på oplæring af børn i loven og inddrager barnet i for eksempel påskefejringen. Men barnets værdi er primært knyttet til dets potentiale, det, som det bliver som

⁸ En dansk undersøgelse af 9–10-åriges gudsforestilling er præsenteret af Dyrhagen, 2007. Se også Kjær, 2009a, side 45–47.

⁹ I nogle af de større religionspsykologiske undersøgelser inddeler man barnet i disse fire grundkategorier som en slags grovsortering af den bagage, børn har med fra deres opvækstfamilie. Tamminen, 1991, iflg. Thunbo Pedersen, 2001, side 26.

¹⁰ Harbo, 1987, side 226.

¹¹ Sjaastad, 2008, side 145.

voksen og fuldt ansvarlig.¹² I Jesu forkyndelse hører barnet hjemme i discipelflokken og kan fremhæves som forbillede for den voksne.

Ethvert menneske har fra undfangelse og fødsel del i menneskets syndige og egoistiske natur (jf. Joh. 3,6, Rom. 3,19–21; Ef. 2,3, jf. Confessio Augustana, artikel 2). Derfor har det brug for at komme til Jesus og få del i det, som han har gjort for alle mennesker. Forældre kan bære deres barn til Jesus gennem deres bønner ved at give deres barn del i dåben og ved i hjem og menighed at oplære deres barn i troen og til at praktisere troen, sådan at det lærer at komme til Jesus og gøre brug af hans hjælp. Også et lille barn kan tro på Jesus (jf. Matt. 18,6), for troen er dybest set en gave, Gud giver gennem nådemidlerne. Derfor er det naturligt at døbe børn af kristne forældre, og derfor er det naturligt og konsekvent, at de første kristne menigheder inkluderede børn, og at der er særlige afsnit i nogle af Paulus' og Johannes' breve, som henvender sig til børn. Jesu ord om barnet betoner, at det ikke er menneskets iboende kvaliteter af kundskab, erkendelse og overgivelse, der frikender for Guds domstol, men at det i sin hjælpeløshed tror på Guds ord og løfte. Som et barn er hjælpeløst og afhængigt af andre, er en discipel hjælpeløs og afhængig af Kristus. På andre punkter i tilværelsen er målet at blive modent og selvhjulpent (jf. 1. Kor. 13,11), men i relationen til Gud/Kristus er og forbliver vi børn hele livet igennem. Der er altså mange nuancer i den måde, NT beskriver barnet. I gudsrelationen er vi livet igennem hjælpeløse og modtagende og når aldrig ud over spædbarnestadiet. I de sociale relationer sker der en gradvis vækst i erkendelse og modenhed. Her tales der også i NT om en vækst i troens erkendelse og modenhed og et ønske om at nå ud over barnetroens enkle stadiet (jf. Hebr. 5,11ff). Dette er i kort form det bibelske materiale, som har spillet en stærk rolle i kirkens historie, og som ikke mindst har betydet meget i den lutherske kirkes historie.

Et kort historisk rids af nogle forkyndelsestendenser i luthersk sammenhæng

Luthers to katekismer blev drevet frem af et ønske om at styrke oplæring af børn og unge, og den er i 500 år blevet stående som et uovertruffet pædagogisk og teologisk mesterstykke. Ortodoksi og pietisme har også på forskellig vis bidraget positivt til at se vigtigheden af at tænke børn og deres oplæring med i menighedens liv. Vækkelserne i 1800-tallet var fødselshjælpere for søndagsskolebevægelsen, de kristne spejderbevægelser og forskellige former for kristent ungdomsarbejde. I Danmark blev både skolens kristendomsundervisning og vækkelsernes børne- og

¹² Jf. de jødiske traditioner, der er knyttet til Bar Mitzvah, en ceremoni, hvor jødiske drenge på 13 år optages som lovens sønner med voksenlivets forpligtelser til at efterleve toræens 613 bud og forbud.

ungdomsarbejde præget af skolemanden Christen Kold (1816–1879) og den store skikkelse i dansk kirkeliv, N.F.S. Grundtvig (1783–1872). Deres tanker om levende genfortalt bibelhistorie som alternativ til udenadslæren har sat sig spor helt frem til nutiden og var idealet for den kristendomsundervisning, jeg selv modtog i den lokale skole, i søndagsskolen og i juniorklubben.

De sidste 4–5 årtiers udvikling har været markant. Kristendomsundervisningen i folkeskolen blev i 1975 løsrevet fra den evangelisk-lutherske kirkes grundlag, og det kristendomsfag, som er tilbage, giver kun en spinkel indføring i den kristne tro. Til gengæld er der de sidste 50 år blevet en øget fokusering på barnet, dets behov og egenværdi. Fra at det var den voksne, der skulle lære barnet noget, er tendensen i dag, at det er barnet, som er eksperten, og at vi voksne skal genfinde barnet og dets værdier. En bog om børneopdragelse ved årtusindskiftet bærer meget sigende titlen: *Dit kompetente barn*¹³. En teologisk pendant til den pædagogiske tænkning er barneteologien, som har fælles træk med befrielsesteologien og feministteologien. Her bruges barnets værdier som kritisk instans i forhold til den traditionelle teologi, som er præget af mændenes intellektuelle voksenverden.¹⁴ Langt fra alle går så langt, som dele af barneteologien gør. Men pædagogisk er undervisningsmateriale og formidling af kristen tro ikke længere stofcenteret¹⁵ som i tidligere tider, men centreret om barnets behov og synsvinkel.¹⁶ Mens faren i tidligere generationer uden tvivl har haft et for negativt og kritisk syn på barnets egenværdi, er pendulet de sidste årtier svinget i modsat retning med tendens til, at barnet på alle områder er eksperten, som vi voksne må bøje os for.

Pedagogisk og homiletisk balance – en opsummering

Det er vigtigt at finde en sund bibelsk balance. Det gælder for det første på det pædagogiske felt: ”Det kristne menneskesyns store fortjeneste er, at det stadig skubber os bort fra såvel den knusende pessimisme som den naive optimisme og trækker os i retning af en pædagogisk realisme, som er livsbekræftende.”¹⁷

¹³ Juul, 1999. Introduktionen til bogen lyder: ”Børns signaler og adfærd er grundlæggende kompetente i forhold til den herskende opfattelse af, at vi skal opdrage børn til at blive kompetente voksne”.

¹⁴ Jf. artiklen af Egil Sjaastad i denne bog: ”Barnet som subjekt i teologien”.

¹⁵ Et eksempel på den stofcentrerede undervisningsform er Erik Pontoppidans forklaring til Luthers Lille Katekismus, som i flere hundrede år var fast pensum i skolen og i konfirmationsundervisningen i både Danmark og Norge. Så sent som i 1964 blev den udgivet i en ny sproglig dragt på norsk. ”*Vi tror boken fremdeles har en stor oppgave i vårt folk. I særlig grad vil kristen ungdom ha udbytte av å lese den klassiske fremstilling av Guds ords frelsesvei*”. Pontoppidan, 1964, side 5.

¹⁶ Konfirmandundervisningsmateriale i dag har ofte en temamæssig opbygning, hvor man godt kan genkende hovedemnerne fra Luthers Lille Katekismus. Dog er de ti bud ofte reduceret eller erstattet af kærlighedsbuddet. Den fælles tendens er, at der tages udgangspunkt i teenageverdenens livshistorier og erfaringer.

¹⁷ Hjorth Pedersen 2012:1.

Det er også vigtigt at finde en balance på det homiletiske felt. Den lutherske forståelse af forkyndelsens egenart har et *teocentrisk* udgangspunkt. Det er Gud, der taler gennem forkynderens udlægning og anvendelse af Skriften. Det er *stofcentreret* i den forstand, at dets indhold er Skriften alene, forstået som lov og evangeliet og med Kristus alene som centrum. Og det er *antropocentrisk* og dermed barncentreret i den forstand, at før gudsordet er nået frem til den enkelte tilhører, er forkyndelsens opgave ikke afsluttet. Eller sagt med Luther: Vi har ikke forkyndt evangeliet, før vi har fået det element med, der siger, at det skete *for os*. Tendensen er, at der tidligere var en prioritering af stoffet og budskabet og en underprioritering af tilhøreren, så det gik ud over tilegnelsen. Men faren i dag er en overprioritering af tilhøreren, sådan at det går ud over budskabet.

I det følgende vil jeg forsøge at udlede nogle vigtige homiletiske konsekvenser af dette udgangspunkt, når vi skal forkynde for børn.

At forkynde for børn – nogle homiletiske konsekvenser

1) Forkyndelsen er et nådemiddel – også for børn

Vi skal ikke hindre barnet i at få del i dåbens nådemiddel. Barsedåben problematiseres i vores kultur kun af en række små voksendøbende minoritetskirker og i en rendyrket individualistisk humanisme, hvor man finder det forkert at påtvinge et barn et religiøst ritual, før det kan sige fra. Begrundelsen for barsedåben er derimod ændret. Ældre luthersk tradition betoner, at mennesket uden Gud er fortabt og har behov for frelse. I dag begrundes barsedåben mere i den humanistiske tendens til at tænke på barnet som ligeværdigt og kompetent. Barnet er Guds barn som skabning, og dåben bekræfter denne status.

Vi skal heller ikke hindre barnet i at modtage forkyndelsens nådemiddel. For Luther er (barne)dåbsteologien uløselig knyttet sammen med en bevidsthed om vigtigheden af at forkynde for børn og oplære dem i den kristne tro. Det var denne lidenskab, der drev ham til at skrive de to katekismer. Tydeligvis ønsker Luther, at Guds ord som lov og evangelium i katekismens form via sognepræsterne og husfædrene skal formidles kort og enkelt til børn og unge.¹⁸ Katekismens ydre form er ikke blot undervisning, men forkyndelse og tilsigelse.

¹⁸ Jf. den berømte foretale til den lille katekismus, hvor Luther efter en visitatsrejse klager over uvidenheden om de fundamentale emner i den kristne tro. Tydeligvis forstår Luther præstens og husfaderens opgave som prædikant i sin formidling. Jf. Grane, 1976, side 102–105.

Det er vigtigt, at vi i dag genfinder Luthers lidenskab i forståelsen af, at vi ikke må hindre barnet i at få del i forkyndelsens nådemiddel. Ikke blot på grund af det massive traditionstab og tabuisering af kristne emner i hjem og kulturen generelt. Men også fordi ordet *forkynde* har fået en negativ klang i mange sammenhænge, ikke mindst når det anvendes på en følsom og letpåvirkelig gruppe som børn. Det høres som en slags overgreb ligesom agitation, indoktrinering m.v.¹⁹

I mødet med denne massive tendens må vi fastholde, at der er noget i den kristne tros egenart og inderste budskab, der er så vigtigt, at det må siges, fortælles og forkyndes. Den lidenskab, som drev disciplene til at forkynde evangeliet fra Jerusalem til jordens ende, udspringer af de grundlæggende frelsesbegivenheder, som er helt essentielle for den kristne tros egenart. Forståelse af Gud som *hele* verdens skaber, som *alles* frelser og som den kommende *verdensdommer* har eksistentielle konsekvenser ikke bare for alle folkegrupper, men også for alle aldersgrupper. Som Paulus (Rom. 10,17) siger, kommer troen af det, som høres, også for barnet. Eller sagt med andre ord: De bibelske beretninger skal forkyndes som identitetsskabende beretninger om hver barns og voksens oprindelse, mål og mening. De skal fortælles med taltalens form, sådan at budskabet anvendes på den, der lytter med, og sådan at tilhøreren udfordres til at give sin respons.

I praksis betyder dette, at Bibelen må tages alvorligt, når den understreger menneskets og barnets værdi helt fra undfangelse og fødsel, og når den med afsæt i Jesu ord om børnene tænker børn med som fuldværdige medlemmer af den kristne menighed. Samtidig er det vigtigt at fastholde, at også barnet har del i grundsynden og har behov for frelse (jf. Rom. 3,19–21 m.fl.). Dele af barneteologien og af den humanistiske ideologi i vores tid rummer en erkendelsesoptimisme og en idealisering af barnets erfaringer på en måde, der kan være en underkendelse af det bibelske menneskesyn.

2) At forkynde helbibelsk, kristologisk og med sondring mellem lov og evangelium – for børn

De pejlemærker, som kendetegner sund forkyndelse generelt, gælder også, når målgruppen er børn: at hele den bibelske virkelighed inddrages, at Bibelens kristologiske centrum også bliver forkyndelsens centrum, og at der sondres ret mellem lov og evangelium, sådan at troens fundament ikke bliver menneskelig indsats, men Guds gerning. Samtidig sonder Bibelen selv mellem det enkle, fundamentale og de ting, der hører det modne kristne liv til (jf. 1. Kor. 3,2). Talrige steder appellerer

¹⁹ Haahr Andersen 2006, side 129 ff.

de bibelske tekster til, at forkynderen skal være sensitiv over for målgruppens særpræg og særlige behov (jf. 1. Kor. 9,19 ff.).

Et barn har lige så meget som en voksen brug for at lære *alt* det, Jesus har sagt og gjort (jf. Matt. 28,19). Vi skal formidle et sandt billede af Gud og mennesker, men ikke nødvendigvis et udtømmende billede. I praksis er det en pædagogisk og teologisk udfordring at formidle Bibelens indhold til barnet, sådan at det svarer til dets udviklingstrin. Der er beretninger, som simpelt hen er for brutale for et barn i førskolealderen (fx 2. Kg. 6,24–31). Andre beretninger skal måske formidles, men uden tekstens detaljer (fx Jesu lidelseshistorie). Vi voksne har i årenes løb opbygget et filter, som gør det muligt for os at overleve følelsesmæssigt i mødet med livets brutalitet. Det lille barn har ikke et sådant filter. Det er vores pligt som voksen at hjælpe det til at opbygge det sammen med dets menneskelige dannelse og modning. Vi skal ikke skjule hverken livets eller evighedens alvor for dem, men vi skal heller ikke formidle det til børn (eller følsomme voksne) på en måde, hvor vi krænker det følelsesmæssigt. Målet er at formidle den kristne tro med enkle ord, som svarer til målgruppens sproglige univers, men uden den nuancering og detaljerighed, som hører det modne menneskeliv og kristenliv til.

Hvis vi reducerer kristen tro til, at Gud skabte os, er glade for os og vil, at vi skal være gode ved andre, så vil både børn og voksne høre det sådan, at kristen tro er humanisme og moral.²⁰ Selv i den mest forenkede form skal vi sondre mellem Guds krav og Guds nåde, mellem lov og evangelium, sådan at barnet lærer at leve i troens vished og troens lydighed på den måde, der svarer til dets udviklingstrin.

Livets og evighedens alvor skal ikke forties, men heller ikke udfoldes på en måde, som et barn ikke er følelsesmæssigt udrustet til at tage imod. Det betyder ikke, at vi skal gengive et idealiseret billede af de bibelske nøglepersoner, for så står vi i fare for at give et falsk billede, ikke blot af Abraham, men også af Abrahams Gud. Nøgleordene er altså at tale bibelsk, enkelt, sandt, centralt, sjælesørgerisk, men ikke nødvendigvis udtømmende, nuanceret eller sådan, at voksenlivets ansvar og byrder lægges på et barn.

I hovedsagen skal en forkynder foretage den samme grundlæggende overvejelse som en kristendoms lærer i skolen i forhold til abstraktionsniveau, detaljerighed, tyngde af alvor og ansvar i formidlingen af det bibelske stof.²¹ Da forkyndelse i højere grad end undervisning udfordrer og tiltaler tilhørerne, bliver det i særlig grad vigtigt at undgå overgreb og respektere barnets særlige følsomhed

²⁰ Wisløff, 2002. Når en dansk missionsforening udgiver et hæfte om forkyndelse for børn, er det i sig selv tankevækkende, at man oversætter et foredrag af Carl Fr. Wisløff fra 1939!

²¹ Se fx Øystese 1988, side 228–231.

og modtagelighed.²² Religionspædagogikken taler om faren ved religiøs *intimidering*, altså at den voksne går for tæt på barnet med ord eller adfærd i et politisk eller religiøst ærinde. Hvis forkyndelsen bliver krænkende, fordi forkynderen vil tvinge barnet gennem et bestemt følelsesregister, religiøs afklarethed, omvendelsesmønster eller vished i troen, er det tegn på, at forkynderen har overtrådt barnets grænse.²³

3) Forkyndelse er tiltale og tilsigelse – også til børn

Det er vigtigt for en forkynder for børn at elske Jesus og hans ord (jf. Joh. 21,15 ff.). Det er lige så vigtigt at elske børn og leve sig ind i barnets univers. Her kan pædagogisk og udviklingspsykologisk viden komme os til hjælp. Men det primære er det helt praktiske og banale – at være sammen med børn. Når jeg selv overlevede min første familiegudstjeneste, skyldes det først og fremmest, at jeg var far til fire børn, som dengang var fra 0–10 år.

Den bibelske virkelighed og barnets virkelighed må bringes sammen i et ægte møde og et levende samspil. Men kristen forkyndelse er kun kristen, hvis Guds ord og den bibelske virkelighed har primat som åbenbaringskilde.²⁴ Forkyndelsen skal inkarneres i barnets livssituation. Men hvis barnets verden bliver budskabets kilde og indhold, bytter vi om på åbenbaringskilde og åbenbaringsmodtagere.

I Luthers lille katekismus undervises i de ti bud, med henblik på at børn (og voksne) skal lære at frygte og elske Gud. Her er Gud centrum. I moderne formidling til børn kan mennesket selv blive centrum på en måde, sådan at de bibelske beretninger bliver en hjælp til at tro på sig selv. I min barndoms søndagsskole var én af favoritsangene: *Pas nu på lille øje, hvad du ser*. I dag topper en sang, der hedder: *Du er dig og du du'r*. I forhold til moderne pædagogisk materiale er Pontoppidans forklaring til katekismen stofcentreret og videncentreret. Også for meget stofcentreret. Men moderne undervisningsmateriale til børn kan tage så meget udgangspunkt i barnets spørgsmål og virkelighed, at formidleren måske gør barnet klogere på sig selv, men ikke nødvendigvis klogere på Guds ord!

4) Forkynderens person kan understrege eller overstrege budskabet – til børn.

Da drengen ikke kunne svare på, hvad Guds vigtigste egenskab var, måtte præsten bruge spanskrøret. Efter endt afstraffelse konkluderede præsten: ”Nu ved du forhåbentlig, at Guds vigtigste egenskab er

²² Hjorth Pedersen, 2007b.

²³ Hjorth Pedersen, 2007b, især kapitel 6: Religiøs intimidering, side 77–89.

²⁴ Haahr Andersen, 2005, side 12. Se også Skjevesland, 1995, side 30–34.

kærlighed"! Eksemplet er fra en anden tid, men pointen er klar. Hvis ikke forkynderen i sin relation til børn signalerer, at han vil dem det godt, skal han ikke forvente, at de modtager budskabet. Også i dag kan det med nutidens pædagogiske metoder være nødvendigt at sætte sig i respekt og markere, at her er det den voksne, der sætter rammen. Voksenautoritet forbundet med respekt og kærlighed er et gode, som indimellem er en mangelvare i vores kultur.²⁵ Men selv om der på visse punkter vil være en asymmetri i relationen mellem den voksne forkynder og barnet som tilhører, er børn og voksne ligeværdige på skabelsens og forløsningens plan.²⁶ Begge grupper er fuldværdige medlemmer af menigheden. Den positive respektfulde relation er nu som altid forudsætningen for, at det talte kan blive hørt og modtaget.

Egen livshistorie og personlige erfaring kan understrege det budskab, der formidles og give det livsnærhed. Luther var selv meget bramfri i kritikken af de sognepræster og prædikanter, som i dovenskab forsømmer at efterleve evangeliet eller nedprioriterer at videregive børnelærdommen.²⁷ Også voksne er sensitive, i forhold til om forkynderen er autentisk, altså selv tager budskabet alvorligt og praktiserer det i hverdagen. Men børn er det i særdeleshed. Hverdagens gudstjeneste kan prædike højere end søndagens gudstjeneste. Prædikanten kan sige noget pædagogisk og teologisk korrekt om tilgivelse. Men erfarer børnene, at han selv gemmer på nag og lever i uforsonlighed, vil de næppe være i stand til at høre, hvad han siger. I første omgang er det forældrene, der er børns rollemodel. Men i en tid, hvor forældreinstitutionen er under pres og en del børn mangler positive forbilleder i deres nærmiljø, er det endnu mere vigtigt, at forkyndere og ledere i det kristne børnearbejde kan være rollemodeller for børnene.

5) At forkynde lov og evangelium for børn ved at fortælle

Vi lever i en tid, hvor de store fortællingers tid er forbi, men hvor de små fortællinger spiller en større rolle end nogensinde før.²⁸ I dag taler man om narrativ teologi, narrativ terapi, narrativ ledelsesfilosofi osv. Men årtusinder før, at det narrative blev et modeord, har de bibelske forfattere understreget fortællingens betydning. Guds ord og gerninger gennem frelseshistorien skal huskes og fortælles og indprentes til børn og unge (5. Mos. 6,6–9 og Sl. 78,3–6). Profeter og vismænd forkyndte og

²⁵ Jensen, 2006.

²⁶ *Børn og Gud*, 2013.

²⁷ For eksempel i fortalen til den store katekismus: Hvis præsten er doven og blot plejer sit eget velbefindende, "vil folket kun have ringeagt til overs for evangeliet, og vi vil intet af betydning kunne udrette, lige meget hvor flittige vi er" Luther, 1976, side 27.

²⁸ Andersen 2006 (bind 2):105 ff.

formidlede gennem fortællinger. Jesus knytter selv til ved denne tradition og blev offentlig kendt gennem sine fortællinger.

Når Luthers katekismer fik så stor folkelig gennemslagskraft, var det også, fordi buddene, trosbekendelsen og fadervor var knyttet sammen med illustrationer, der henviste til en bibelsk fortælling. Søndagsskolebevægelsen og skolens kristendomsundervisning i Danmark fik en folkelig gennemslagskraft gennem Kristen Kold og Grundtvigs betoning af bibelfortælling som det pædagogiske modtræk til den gølge udenadslære.

Skal fortælling fra Bibelen være forkyndelse og ikke blot underholdning, er det vigtigt, at formidleren gør det klart, at det, der fortælles om med skabelse, syndefald, patriarker, Moses, udvandringen, kongetid m.v. virkelig er sket. Børn skal lære, at der er forskel på H.C. Andersens eventyr, som man kan lære noget af, og så Bibelens beretninger, som er Guds ord og gerninger i historien. Det andet, som er vigtigt i gengivelsen af fortællingen, er, at den tolker og gennemlyser tilhøreren. Idealet for fortælling som forkyndelse er ikke, at fortællingen skal være åben for fortolkning i vidt forskellige retninger, men at fortællingen skal involvere den, der lytter, og derved forkynde, formidle tro og identitet og udfordre.²⁹ Barnet skal vide, at det er i familie med Adam og Eva, da de svigtede i Paradiset, men også, at Jesus, som åbnede vejen tilbage til Paradis, er deres bror.

Her er der forskel på interessen for det narrative i vores kultur og brugen af det narrative i kristen forkyndelse. Fortællinger kan understrege såvel loven (Luk. 10,25–37) som evangeliet (Luk. 15,1–32), sådan som det sker i Jesu lignelser. Men Jesu narrative lignelser er ikke neutrale beretninger, som den enkelte kan tolke i lyset af sin eksistens, men en særdeles præcis forkyndelse, som udfordrer og involverer tilhøreren og kræver en respons.³⁰

6) Appliceringen af forkyndelsen for børn involverer alle sanser!

Lad mig runde af med noget, som fylder meget i moderne formidling, og som ikke er uvæsentlig i en forståelse af kristen forkyndelse, som vitterlig møder tilhøreren der, hvor han eller hun er: Forkyndelse for børn er en pædagogisk form, som involverer syn og hørelse og alle sanser. Formidling til børn kræver øjenhøjde, nærkontakt, samtale og involvering af tilhørerne i langt større grad, end når der udelukkende tales til voksne. Når fortællingen er så børnevenlig en genre, er det, fordi den appellerer til barnets veludviklede fantasi. Det spiller på dets følelser og maler et billede i barnets hoved. Skal børn, og ikke mindst børn i førskolealderen, holde opmærksomheden fangen mod

²⁹ Sjaastad, 2001, side 313–314; Hjort Pedersen, 2009, side 104–106.

³⁰ For eksempel Mark. 12,12: ... *de forstod, at han sigtede til dem med denne lignelse.*

det, der siges, må taleren have fuld fokus på tilhørerne og ikke på manuskriptet. Fortællingen og dets pointer må understreges med billedmateriale, spørgsmål og svar, små dramatiseringer eller tegninger, der illustrerer de bibelske beretninger m.v.

En familiegudstjeneste er lykkedes, når en central bibelsk fortælling er kommet ind under huden på børnene, sådan at de kan gengive for forældre og søskende bag efter. Eller når de voksne kommer og siger tak, fordi de gennem en enkel og klar forkyndelse har forstået en ny side ved evangeliet. Det lykkes ikke, hvis resultatet bliver for showagtigt, for plat eller for forudsigeligt.³¹ Mit eget ideal og min egen fascination er Luthers lille katekismus med de plakater og illustrationer, der var en del af dens første udgivelse.³² Tænk, at et lille skrift målrettet fædre, der skulle oplære deres husstand, kunne indeholde en sådan dybde, at den fik status af bekendelsesskrift i den lutherske kirke og i knap 500 år har dannet skole for formidling til børn og unge.

Afrunding

I vores kultur er der stor fokus på barnets egenverdi, ligeværd og iboende potentiale. Derfor arbejdes der meget også i kirkelig sammenhæng med at formidle den kristne tro til barnet. Men når vi tænker på forkyndelse i den lutherske betydning, lovens dom og evangeliets tilsigelse af Guds nåde, forsømmes dette både i praksis og i den teologiske refleksion over praksis. Det bibelske og lutherske menneskesyn betoner barnets unikke værdi som skabning, men også at det fødes uden for Guds rige og gennem nådemidlerne må bringes ind i det. Derfor må Guds ord forkyndes som lov og evangelium – også for børn, sådan som jeg med nogle enkle pejlemærker ovenfor har forsøgt at konkretisere det.

Afslutningsvis endnu et bidrag fra min egen erfaring. Der er et element af slid ved at forkynde for børn. Nogle gange mislykkes det – trods hårdt og samvittighedsfuldt forarbejde. Alligevel er det ikke dette, der står forrest i min erindring. Med tiden blev det en stor glæde som præst at forkynde for børn og unge. At fortælle noget, som glæder et barn, kaster glæden tilbage på modtageren. At love et barn en stor is, at fortælle det om vejen til Guds paradis – begge dele kan få dets øjne til at lyse af forventning. Nogle gange kan respons på evangeliet fra børn være så enkel og så stærk, at det vækker genklang i forkynderens eget sind. At forkynde for børn er at arbejde under det perspektiv, som er angivet i Jesu ord og løfte: ”Den, der tager imod et barn i mit navn, tager imod mig” (Matt. 18,5).

³¹ *Børn og Gud*, 2013, side 10.

³² De reformerte kirker udgav også katekismer, men i konsekvens af deres tolkning af billedforbuddet var det uden illustrationer.

Litteraturliste

- Andersen, Leif (2006): *Teksten og Tiden*. Bind 1 og 2. Fredericia: Lohse Forlag.
- Børn og Gud (2013): *Børn og Gud. Et Manifest*. Hæfte fra fem kirkelige organisationer. Fredericia: Lohse Forlag.
- Dyrhagen, Finn (2007): *Forestillinger om Gud – hvorfra, hvordan, hvorhen?* Frederiksberg: Aros Forlag.
- Glock, Charles Y., og Rodney Stark. (1965): *Religion and Society in Tension*. Chicago: Rand McNally and Company.
- Grane, Leif (1976): *Den danske Folkekirkes Bekendelsesskrift*. København: Bibelselskabet.
- Grube, Kirsten og Søren Østergaard (2006): *Mere end blot en søgen efter enkle svar*. Århus: Unitas Forlag.
- Harbo, Sigmund (1987): *Barndomserfaringer og voksentro*. Stavanger: Stavanger lærarhøgskole.
- Hjorth Pedersen, Carsten (2012): "Mød børnene i øjenhøjde. Mere realisme i det pædagogiske rum". www.kpi.dk.
- Hjorth Pedersen, Carsten (2007a): "Barnetro og voksentro." www.kpi.dk.
- Hjorth Pedersen, Carsten (2007b): *Påvirkning med Respekt. Skoleliv fra intimisering til desertering*. København: Nordisk Forlag.
- Hjorth Pedersen, Carsten (2009): *Hvordan få det sagt?* Fredericia: Lohse Forlag.
- Haahr Andersen, Børge (2005): *Evangeliet i Livets overgange*. Hillerød: Logosmedia Forlag.
- Jensen, Henrik (2006): *Det faderløse samfund*. København: People's Press.
- Juul, Jesper (1999): *Dit kompetente barn*. København: Schönberg Forlag.
- Kjær, Birgitte (2009a): «Det gælder børnene». I *Troen, teksten og konteksten. Festskrift til Torben Kjær* (red. Børge Haahr Andersen, Peder Østergård Jensen og Carsten Elmelund Petersen). Hillerød: Logosmedia, side 41–72.
- Kjær, Birgitte (2009b): *Giv børnene det bedste – en inspirationsbog til at leve med Gud i familien*. Hillerød: Logosmedia.
- Luther, Martin (1976): *Den store Katekismus* (ved Leif Grane). København: Bibelselskabet.
- Pontoppidan, Erik (1964): *Sannhet til gudfryktighet*. Oslo: Lutherstiftelsen.
- Sjaastad, Egil (2001): *Vi forkynner Kristus*. Oslo: Lunde Forlag.
- Sjaastad, Egil (2008): «Hva er aktuell forkynnelse? Carl Fr. Wisløff og forkynnelseens aktualitet», I Bøe, S., red., *Teologen Carl Fr. Wisløff. En antologi 100 år etter hans fødsel* (red. Sverre Bøe). Oslo: FMH-forlaget, side 144–165.

- Skjevesland, Olav (1995): *Det skapende Ordet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tamminen, Kalevi (1991): *Religious Development in Childhood and Youth: an empirical study*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia
- Thunbo Pedersen, Anna-Kathrine (2001): *Barnet og den kristne tro*. Speciale i teologi på Det teologiske fakultet, Århus. www.kpi.dk.
- Willer, Thomas og Søren Østergaard (2004): *Jeg tror på det hele – Gud, skæbnen og de syv bud*. Århus: Unitas Forlag.
- Wisløff, Carl Fr. (2002): *Forkynd for børn. Om lov og evangelium*. Rønne: ELMs forlag.
- Øystese, Ole (1988): *Forenklingens kunst. Om formidlingsproblemet i kristendomsfaget*. Oslo: Universitetsforlaget.

Børge Haahr Andersen, f. 1956.

Cand.teol. fra det teologiske fakultet og Dansk Bibel-Institut, 1986. KFS-sekretær i Nordjylland, 1987–1992. Sognepræst ved Emdrup Kirke, København NV, 1992–2005. Fra 2005 rektor for Dansk Bibel-Institut, København og lærer i faget Praktisk teologi. Fra 2012 tillige daglig leder af Fjellhaug Internasjonale Høgskole, Danmark.